

Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

Ηρώων Πολυτεχνείου 9, 157 80, Ζωγράφου, Αθήνα, Ελλάδα,
Τηλ.+30 210 772 2267, Fax: +30 210 772 2460, email: info@seab.gr

Ολοκληρωμένη πρόταση για τη μεταρρύθμιση του πλαισίου διάθεσης Ακαδημαϊκών Συγγραμμάτων

Αθήνα - Ιανουάριος 2016

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	3
Σύνοψη	4
1. Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης	6
2. Θετικές & αρνητικές παράμετροι – Πρόβλεψη για το τι θα συμβεί στο μέλλον	12
3. Νέες δυνατότητες και βασικές αρχές που πρέπει να προσφέρονται / διασφαλίζονται.....	16
4. Παρεμβάσεις – Προτάσεις Μεταρρύθμισης.....	20
4.1 Ενίσχυση των Δράσεων για τη δημιουργία και διάθεση συγγραμμάτων Ανοικτής Πρόσβασης	20
4.2 Προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του συστήματος διανομής έντυπων συγγραμμάτων	24
4.3 Περαιτέρω δράσεις για την υποστήριξη των προτεινόμενων αλλαγών	27

Σύνοψη

Η διανομή έντυπων διδακτικών συγγραμμάτων/βιβλίων¹ χωρίς άμεσο κόστος για τους φοιτητές για κάθε ακαδημαϊκό μάθημα που διδάσκονται κατά τη φοίτησή τους στα ελληνικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα / ΑΕΙ (Πανεπιστήμια και ΤΕΙ) αποτελεί διαχρονικό γνώρισμα της φυσιογνωμίας της ελληνικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της διανομής 2014-2015, μοιράστηκαν, κατά προσέγγιση, 2.120.000 έντυπα βιβλία σε περίπου 230.000 φοιτητές [σχεδόν πέντε (5) συγγράμματα ανά φοιτητή ανά ακαδημαϊκό εξάμηνο], με ένα ετήσιο κόστος που ανέρχεται σε, περίπου, **πενήντα τέσσερα (54) εκατομμύρια ευρώ** και αντιστοιχεί στο 84% των συνολικών δαπανών για την απόκτηση επιστημονικού υλικού από τα ΑΕΙ (το υπόλοιπο 16% επιμερίζεται στην απόκτηση πρόσβασης στα διεθνή επιστημονικά ηλεκτρονικά περιοδικά και στις προσκτήσεις υλικού από τις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες).

Κύριο χαρακτηριστικό του συστήματος διανομής συγγραμμάτων είναι η χαμηλή αξιοποίησή τους από τους φοιτητές, τόσο κατά τη διάρκεια των σπουδών τους όσο και μετά την ολοκλήρωσή τους (**μικρό όφελος σε σχέση με το κόστος**). Ενδεικτικά, σε ποσοστό περίπου 60% (για όλα τα επιστημονικά πεδία) οι φοιτητές θεωρούν τις σημειώσεις του Καθηγητή ή τις δικές τους σημειώσεις ως τους πιο σημαντικούς παράγοντες επιτυχίας στις εξετάσεις, σε αντίθεση με το διανεμόμενο διδακτικό σύγγραμμα, που το θεωρούν σημαντικό σε ποσοστό μόλις 26%. Επιπλέον, ένας στους δύο φοιτητές (46%) θα επαναχρησιμοποιήσει μόνο ένα (1) από τα δέκα (10) συγγράμματα που προμηθεύτηκε και χρησιμοποίησε, κατά τη διάρκεια των σπουδών του, για να ολοκληρώσει με επιτυχία την εξεταστική του δοκιμασία.

Στα αρνητικά συμπτώματα του συστήματος διανομής συγγραμμάτων συγκαταλέγονται, επίσης, η μονομέρεια στην εκπαίδευση (ένα και μοναδικό σύγγραμμα), η εισαγωγή αμφίβολης ποιότητας υλικού στην εκπαιδευτική διαδικασία, η χαμηλή ανταπόκριση στις απαιτήσεις ανανέωσης του υλικού, η μη εκμετάλλευση των Νέων Τεχνολογιών, η απουσία κινήτρων για την ανάπτυξη κριτικής ικανότητας / δεξιοτήτων Πληροφοριακού Γραμματισμού των φοιτητών, οι αρνητικές επιπτώσεις στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες, τα φαινόμενα «ελεγχόμενης» αγοράς και η απόκλιση από την Ευρωπαϊκή Πολιτική για Ανοικτή Πρόσβαση του Επιστημονικού Περιεχομένου που χρηματοδοτείται με δημόσιες δαπάνες. Επομένως, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη μιας σημαντικής μεταρρύθμισης, με αμοιβαίες υποχωρήσεις, προσαρμογές και, κυρίως, συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων μερών.

Συνοπτικά, οι βασικοί άξονες της προτεινόμενης μεταρρύθμισης είναι οι εξής:

¹ Εφεξής οι όροι θα χρησιμοποιούνται εναλλάξ.

A. Ενίσχυση των Δράσεων για τη δημιουργία και διάθεση συγγραμμάτων Ανοικτής Πρόσβασης

Άμεση χρηματοδότηση και ολοκλήρωση του πρώτου σταδίου της Δράσης «Κάλλιπος», με επίτευξη του στόχου δημιουργίας των 2.000 ηλεκτρονικών συγγραμμάτων, όπως δηλαδή είχε προγραμματιστεί εξ αρχής, ώστε, τελικά, η συλλογή του Ψηφιακού Αποθετηρίου «Κάλλιπος» να αντιστοιχεί περίπου στο 20% των συγγραμμάτων που θα χρειάζονται οι φοιτητές για τη μελέτη τους (σε απόλυτα αριθμητικά δεδομένα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο πολλαπλασιαστικός παράγοντας της ελεύθερης πρόσβασης σ' αυτό). Μάλιστα, από την πλήρη υλοποίηση των στόχων της Δράσης «Κάλλιπος» αναμένεται **εξοικονόμηση πόρων, σε ετήσια βάση, ύψους 6.000.000 έως και 10.000.000 εκ. ευρώ.**

B. Εκσυγχρονισμός του συστήματος διανομής έντυπων συγγραμμάτων

Στην κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού του συστήματος διανομής έντυπων συγγραμμάτων πρέπει να αντιμετωπιστούν τόσο θεσμικά, εκπαιδευτικά και επιστημονικά θέματα όσο και τεχνικά και οικονομικά ζητήματα, ώστε να επιτευχθεί ο εξορθολογισμός της ετήσιας δαπάνης από την Πολιτεία, η διατήρηση και βελτίωση του επιπέδου πρόσβασης των φοιτητών στο επιστημονικό υλικό, η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων και η μη διατάραξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων του εκδοτικού κλάδου. Τα βασικά σημεία παρέμβασης/αλλαγών είναι τα εξής:

- Εισαγωγή του ηλεκτρονικού συγγράμματος ως εναλλακτική μορφή σε σχέση με το έντυπο σύγγραμμα και το σύγγραμμα από τους εμπορικούς Εκδότες – Υβριδικό Μοντέλο
- Νέο σύγχρονο σύστημα για την ουσιαστική αξιολόγηση των διανεμόμενων έντυπων συγγραμμάτων – Τήρηση προδιαγραφών καταλληλότητας
- Δημιουργία ενός πρακτικού Οδηγού για την ανάπτυξη συγγραμμάτων κατάλληλων για τη διδασκαλία μαθημάτων σε ΑΕΙ – Μετάβαση στο «πακέτο μελέτης – course pack»
- Εισαγωγή μηχανισμού για την ενθάρρυνση της επαναχρησιμοποίησης των συγγραμμάτων

Τέλος, τονίζεται ότι κύριος σκοπός της μεταρρύθμισης είναι η επίτευξη της βελτίωσης της σχέσης κόστους/οφέλους στο σύστημα διανομής διδακτικών συγγραμμάτων, και όχι απλώς η μείωση του κόστους με τεχνικά, κυρίως, μέσα (π.χ. με μείωση του αριθμού συγγραμμάτων ανά φοιτητή, μείωση της αποζημίωσης ανά σελίδα, οριζόντιες μειώσεις κ.λπ.). Οι παρεμβάσεις πρέπει να στοχεύουν κυρίως στην βελτίωση της ποιότητας και της καταλληλότητας των διανεμόμενων συγγραμμάτων, καθώς και στην υιοθέτηση του ηλεκτρονικού βιβλίου, ως ένα εναλλακτικό μέσο μετάδοσης της γνώσης, ώστε να απλοποιηθεί και να επιταχυνθεί σημαντικά η πρόσβαση στο περιεχόμενο με ταυτόχρονη μείωση των δαπανών εκτύπωσης και διανομής.

1. Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Η διανομή έντυπων διδακτικών συγγραμμάτων/βιβλίων χωρίς άμεσο κόστος για τους φοιτητές, για κάθε ακαδημαϊκό μάθημα που διδάσκονται κατά τη φοίτησή τους στα ελληνικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα / ΑΕΙ (Πανεπιστήμια και ΤΕΙ) αποτελεί διαχρονικό γνώρισμα της φυσιογνωμίας της ελληνικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Πρόκειται δηλαδή για ένα καθεστώς, το οποίο, παρά τις όποιες αναθεωρήσεις (πανεπιστημιακές σημειώσεις, συγγράμματα εκδοτικών οίκων, εισαγωγή πολλαπλού συγγράμματος, υπηρεσία «Εύδοξος» κ.λπ.) - σε θεσμικό επίπεδο²- τα τελευταία τριάντα χρόνια διατηρεί αναλλοίωτο τον πυρήνα της φιλοσοφίας του, δηλ. τη «δωρεάν» παροχή ενός έντυπου συγγράμματος για κάθε διδασκόμενο μάθημα.

Όσον αφορά τους δημιουργούς/συγγραφείς των εν λόγω συγγραμμάτων, στην πλειονότητά τους είναι Καθηγητές ΑΕΙ, οι οποίοι συνήθως είναι και οι διδάσκοντες των ακαδημαϊκών μαθημάτων για τα οποία διανέμονται τα συγγράμματα. Πολλά από τα συγγράμματα αποτελούν την απόδοση, στην ελληνική γλώσσα, ξενόγλωσσων (αγγλικών, γερμανικών, γαλλικών κ.λπ.) διεθνώς αναγνωρισμένων ακαδημαϊκών συγγραμμάτων (textbooks).

Ως προς το καθεστώς έκδοσης και εκμετάλλευσής τους μέσω της υπηρεσίας «Εύδοξος», δύο είναι τα συνηθέστερα μοντέλα:

² Το νομικό πλαίσιο που διέπει τη διανομή συγγραμμάτων είναι το εξής (σε χρονολογική σειρά):

- **2008:** Εκδόθηκε η Κ.Υ.Α. Φ.12.1/137002/Β3/2008 «Ρύθμιση θεμάτων διάθεσης, διακίνησης, κοστολόγησης και πληρωμής διδακτικών συγγραμμάτων» (Β' 2226), κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 15 παρ. 3 του ν. 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (Α' 69), η οποία τροποποιήθηκε στο άρθρο μόνο παρ. 14 με το άρθρο 4 της Υ.Α. Φ.12/97315/Β3/2011 «Ρύθμιση θεμάτων διανομής και κοστολόγησης διδακτικών βιβλίων, ηλεκτρονικών σημειώσεων και ενίσχυσης βιβλιοθηκών» (Β' 1915).
- **2010:** Εκδόθηκε η Υ.Α. Φ.1/76244/Β3/2010 «Περί καθορισμού των προϋποθέσεων και της διαδικασίας δωρεάν προμήθειας και επιλογής διδακτικών συγγραμμάτων από τους φοιτητές ή σπουδαστές των Α.Ε.Ι. και Α.Ε.Α. και της πληρωμής των δικαιούχων εκδοτών» (Β' 957) κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 15 παρ. 2 του ν. 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (Α' 69), η οποία τροποποιήθηκε στα άρθρα 1 παρ. 1 εδ. β και 3 παρ. 1 εδ. β με το άρθρο 1 της Υ.Α. Φ.12/97315/Β3/2011 «Ρύθμιση θεμάτων διανομής και κοστολόγησης διδακτικών βιβλίων, ηλεκτρονικών σημειώσεων και ενίσχυσης βιβλιοθηκών» (Β' 1915). Ακολούθως, εκδόθηκε το άρθρο 37 του ν. 4009/2011 «Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων» (Α' 195), του οποίου η παρ. 1 τελ. εδάφιο αντικαταστάθηκε με την παρ. 4 του άρθρου 5 του ν. 4076/2012 «Ρυθμίσεις θεμάτων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και άλλες διατάξεις» (Α' 159).
- **2011:** Εκδόθηκε η Υ.Α. Φ.12/97315/Β3/2011 «Ρύθμιση θεμάτων διανομής και κοστολόγησης διδακτικών βιβλίων, ηλεκτρονικών σημειώσεων και ενίσχυσης βιβλιοθηκών» (Β' 1915), κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 15 παρ. 2 του ν. 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (Α' 69).
- **2012:** Εκδόθηκε η Υ.Α. Φ.12/93262/Β3/2012 «Ενίσχυση βιβλιοθηκών Α.Ε.Ι. μακροχρόνιος δανεισμός διδακτικών συγγραμμάτων και λοιπές διατάξεις κοστολόγησης» (Β' 2377), κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 37 παρ. 2 και 3 του ν. 4009/2011 «Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων» (Α' 195).

- Η παραχώρηση των πνευματικών δικαιωμάτων του συγγράμματος από μια Συγγραφική Ομάδα σε έναν Εκδοτικό Οίκο (συμπεριλαμβανομένων και των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων), και η μετέπειτα εκμετάλλευση από τον τελευταίο.
- Το ιδιότυπο καθεστώς αυτο-έκδοσης, όταν δηλαδή οι ίδιοι οι συγγραφείς, έχοντας αναλάβει τον ρόλο του Εκδότη, διεκπεραιώνουν όλα τα στάδια της εκδοτικής δραστηριότητας (συγγραφή, επιμέλεια, εκτύπωση, διανομή). Πολλές φορές, μάλιστα, οι αυτο-εκδότες δεν περιορίζονται στην έκδοση των τίτλων των βιβλίων που έχουν οι ίδιοι συγγράψει, αλλά επιφορτίζονται και με την ευθύνη της έκδοσης συγγραμμάτων άλλων Συγγραφικών Ομάδων.

Κομβικό σημείο -στην ως άνω διαδικασία- είναι η επιλογή του «κατάλληλου» διδακτικού συγγράμματος (ή/και διδακτικών συγγραμμάτων) για το εκάστοτε ακαδημαϊκό μάθημα. Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, ο έχων την ευθύνη του μαθήματος (διδάσκων Καθηγητής) προτείνει ένα ή/και περισσότερα βιβλία, απαραίτητα για την εκπαίδευση του φοιτητή, ώστε ο τελευταίος να μπορεί να επιλέξει αυτό που προτιμά. Τα βιβλία που προτείνονται από τους διδάσκοντες ελέγχονται με επιστημονικά κριτήρια από την εκάστοτε Γενική Συνέλευση του Τμήματος, η οποία και τελικά αποφαινεται υπέρ (ή κατά) της διδακτικής «καταλληλότητάς» τους. Ο τελικός εγκεκριμένος κατάλογος διανεμόμενων, ανά μάθημα, συγγραμμάτων προωθείται στη Γραμματεία του Τμήματος, η οποία επωμίζεται και την ευθύνη καταχώρισής τους στην υπηρεσία «Εύδοξος», διαδικασία απαραίτητη για να είναι εφικτή η διανομή των βιβλίων στην αρχή κάθε ακαδημαϊκού εξαμήνου. Η αξιολόγηση των συγγραμμάτων, πριν αυτά συμπεριληφθούν στον τελικό κατάλογο, συνιστά ένα πολύ σημαντικό προ-απαιτούμενο. Δυστυχώς, όμως, στην πλειονότητα των περιπτώσεων έχει μετατραπεί σε μια τυπική διαδικασία³, στο πέρας της οποίας συχνά προτείνονται βιβλία μεγάλης έκτασης, οικονομικά ασύμφορα, με ένα μικρό μόνο μέρος του περιεχομένου τους να αξιοποιείται για τις ανάγκες του μαθήματος για το οποίο προτείνονται.

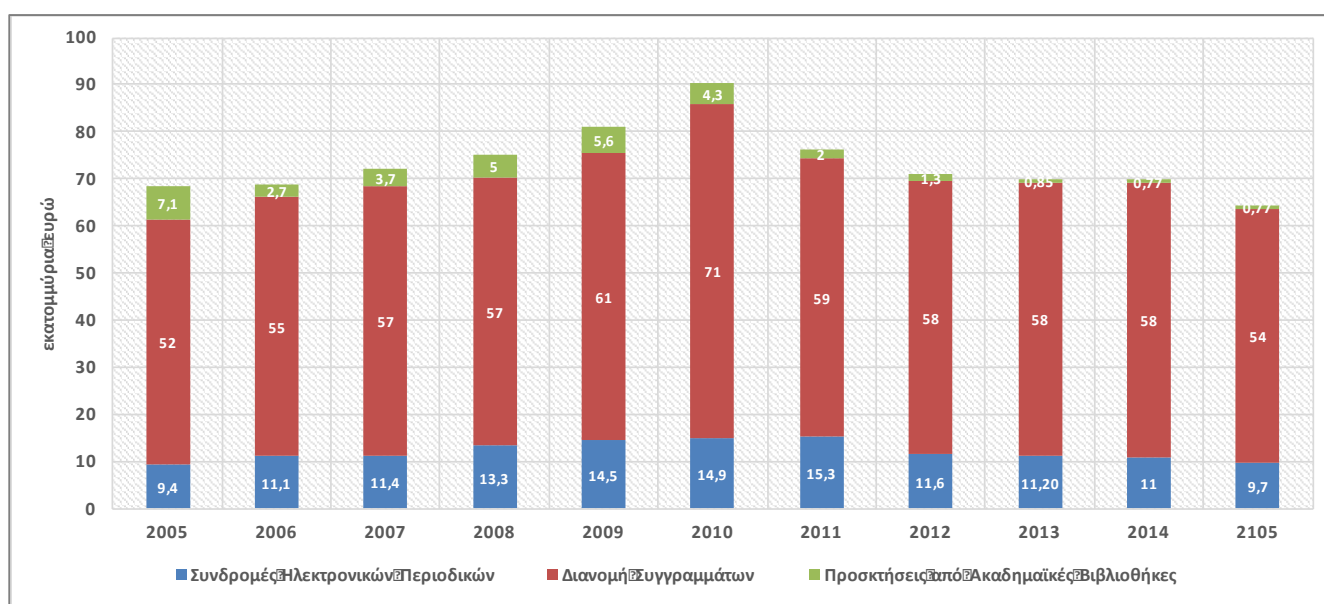
Ολοκληρώνοντας την επισκόπηση του τρόπου λειτουργίας του συστήματος διανομής διδακτικών συγγραμμάτων στα ΑΕΙ, και πριν εξεταστεί η κατάσταση που επικρατεί σήμερα στις Βιβλιοθήκες, τον άλλο πυλώνα πρόσβασης της Ακαδημαϊκής και Ερευνητικής Κοινότητας σε επιστημονικό περιεχόμενο, μέσω των προσκτήσεων βιβλίων και των ηλεκτρονικών συνδρομών (HEAL-Link), παρατίθενται ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία, αντλημένα από την Υπηρεσία «Εύδοξος» για το ακαδημαϊκό έτος 2014-2015:

- Οι Εκδοτικοί Οίκοι (νομικά πρόσωπα) που συμμετέχουν στην υπηρεσία «Εύδοξος» είναι 745 και οι αυτο-εκδότες (φυσικά πρόσωπα) είναι 819. Οι δύο ως άνω κατηγορίες έχουν καταχωρίσει στον «Εύδοξο», κατά προσέγγιση, 42.000 συγγράμματα, (39.500 συγγράμματα οι Εκδότες και 2.500 οι αυτο-εκδότες).
- Από τους περίπου 42.000 τίτλους, «ενεργοί» είναι (δηλαδή έχουν επιλεγεί και έχουν αντιστοιχιστεί με κάποιο μάθημα) περίπου 16.000 τίτλοι.

³ Ορισμένα Τμήματα έχουν καταβάλει αξιοσημείωτες προσπάθειες ώστε να αξιολογήσουν ουσιαστικά τα συγγράμματα και να τεκμηριώσουν τη διδακτική τους «καταλληλότητα».

- Επιπλέον, σύμφωνα με τα στοιχεία της διανομής 2014-2015, μοιράστηκαν, κατά προσέγγιση, 2.120.000 έντυπα βιβλία σε περίπου 230.000 φοιτητές [σχεδόν πέντε (5) συγγράμματα ανά φοιτητή ανά ακαδημαϊκό εξάμηνο], με ένα ετήσιο κόστος που ανέρχεται σε, περίπου, **πενήντα τέσσερα (54) εκατομμύρια ευρώ**.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται η διακύμανση του κόστους με το οποίο επιβαρύνεται η Πολιτεία (α) για τη διανομή συγγραμμάτων, (β) για τις αγορές νέων βιβλίων από τις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες (προσκτήσεις) και (γ) για τις συνδρομές σε επιστημονικά ηλεκτρονικά περιοδικά και βάσεις δεδομένων από Διεθνείς Επιστημονικούς Εκδότες. Είναι προφανές ότι η μεγαλύτερη δαπάνη καταβάλλεται για τη διανομή συγγραμμάτων, ενώ οι δαπάνες για τις άλλες δύο κατηγορίες έχουν συρρικνωθεί τα τελευταία χρόνια (ιδίως οι προσκτήσεις από τις Βιβλιοθήκες)⁴.

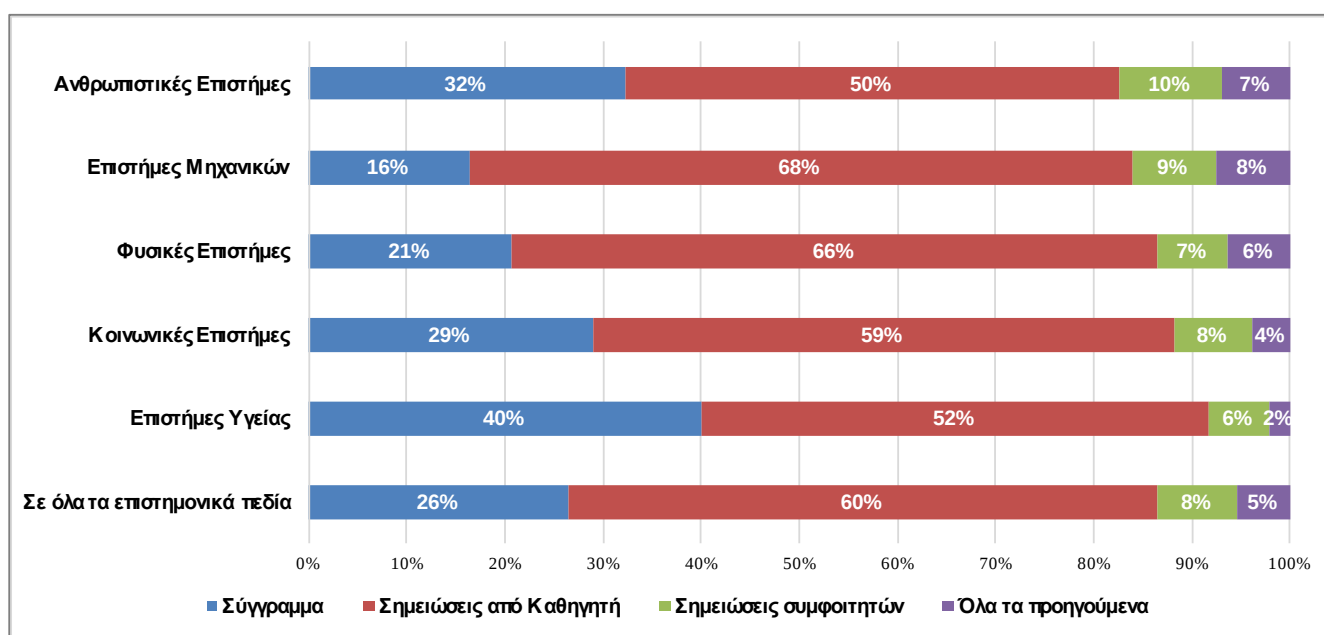
Σχήμα 1. Δαπάνες Πολιτείας, ανά έτος, για συνδρομές ηλεκτρονικών περιοδικών, διανομή συγγραμμάτων και προσκτήσεις βιβλίων από τις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες

Επιπλέον, η υπηρεσία «Εύδοξος» μάς έχει προσφέρει την ευκαιρία, για πρώτη φορά, να μελετήσουμε, με ακρίβεια, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά στοιχεία που σχετίζονται με τη διανομή συγγραμμάτων. Ειδικότερα, σε έρευνα, μέσω ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου, που πραγματοποίησε η ΕΔΕΤ ΑΕ το 2011⁵, σε περισσότερους

⁴ Τα στοιχεία κόστους για τα το 2010, περιλαμβάνουν και παλαιότερες οφειλές. Τα στοιχεία κόστους για τη διανομή για το έτος 2015 περιλαμβάνουν την οριζόντια μείωση 15% που επιβλήθηκε από την Πολιτεία. Τα στοιχεία για τα έτη 2014-2015 για τις προσκτήσεις από τις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες αφορούν αποκλειστικά την προμήθεια συγγραμμάτων μόνο μέσω της υπηρεσίας «Εύδοξος».

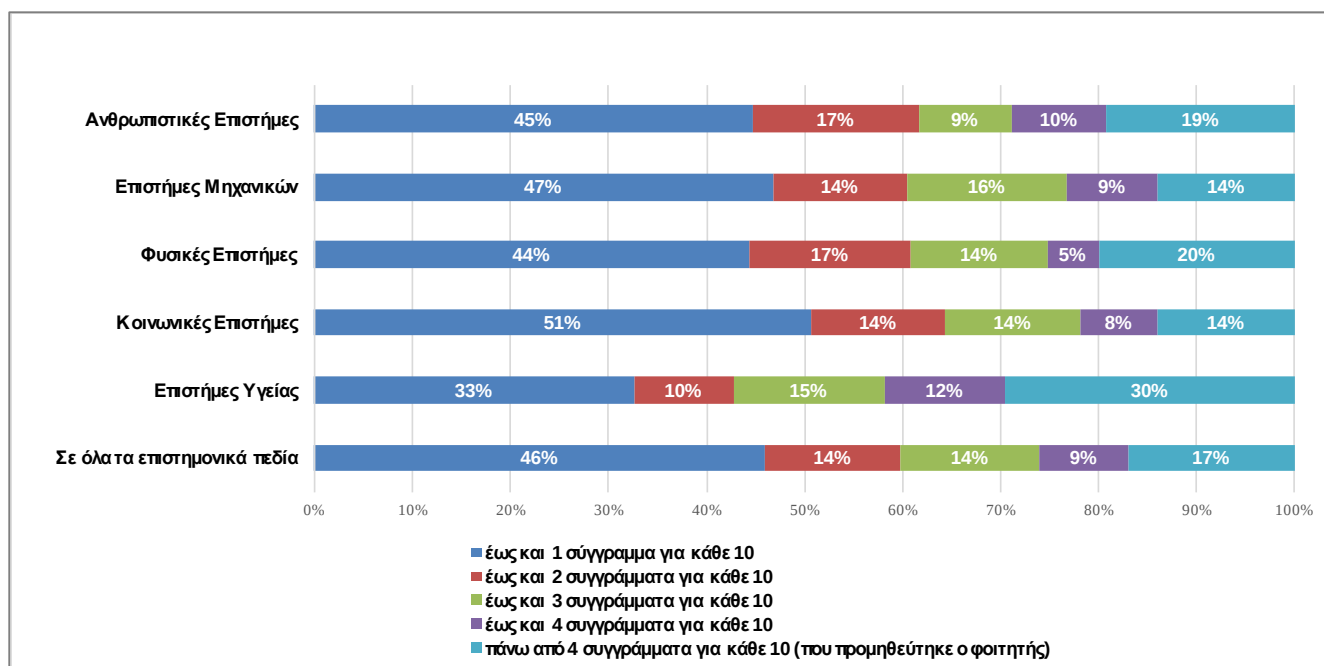
⁵ Kouis, D. & Konstantinou, N. (2014). Electronic Textbooks Advantages and Challenges for the Hellenic Higher Education and Publishing Community. *Library Review*, 63(6/7), pp. 531-543. Retrieved January 25, 2016 from <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/LR-06-2014-0074>

από 2.200 φοιτητές, προέκυψαν πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα κυρίως ως προς: (α) τον βαθμό αξιοποίησης των συγγραμμάτων κατά τη διάρκεια διδασκαλίας του μαθήματος και (β) το ποσοστό επαναχρησιμοποίησής τους μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας του μαθήματος για το οποίο προορίζονται. Συγκεκριμένα, όπως αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα, σε ποσοστό περίπου 60% (για όλα τα επιστημονικά πεδία) οι φοιτητές θεωρούν τις σημειώσεις του Καθηγητή ή τις δικές τους σημειώσεις ως τους πιο σημαντικούς παράγοντες επιτυχίας στις εξετάσεις, σε αντίθεση με το διανεμόμενο διδακτικό σύγγραμμα, που το θεωρούν σημαντικό σε ποσοστό μόλις 26%. Στις Επιστήμες Υγείας το ποσοστό επιλογής -από τους φοιτητές- συγγραμμάτων, και όχι σημειώσεων, για την επιτυχή προετοιμασία τους για την εξεταστική, αυξάνεται σε 40%, ενώ μειώνεται αρκετά (16%) στις Επιστήμες των Μηχανικών.

Σχήμα 2. Παράγοντες επιτυχίας στις εξετάσεις κατά την άποψη των φοιτητών

Στο επόμενο διάγραμμα απεικονίζεται ο βαθμός επαναχρησιμοποίησης των συγγραμμάτων μετά την ολοκλήρωση (με επιτυχία) της διδασκαλίας του μαθήματος για το οποίο προορίζονται. Σε ό, τι αφορά τα στοιχεία από όλους τους επιστημονικούς κλάδους, ένας στους δύο φοιτητές (46%) θα επαναχρησιμοποιήσει μόνο ένα (1) από τα δέκα (10) συγγράμματα που προμηθεύτηκε και χρησιμοποίησε, κατά τη διάρκεια των σπουδών του, για να ολοκληρώσει με επιτυχία την εξεταστική του δοκιμασία. Δηλαδή, οι μισοί, περίπου, φοιτητές δεν θα ξαναχρησιμοποιήσουν ποτέ το 90% των συγγραμμάτων που προμηθεύτηκαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Το ποσοστό αυτό αυξάνεται, όπως και στο προηγούμενο διάγραμμα, στις Επιστήμες Υγείας, και εκεί όμως μόνο τρεις (3) στους δέκα (10) φοιτητές θα αξιοποιήσουν, σε σχετικά υψηλό βαθμό, τα συγγράμματα που προμηθεύτηκαν [επτά (7) από τα δέκα (10) που προμηθεύτηκαν και χρησιμοποίησαν, κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, για να ολοκληρώσει με επιτυχία την εξεταστική του δοκιμασία].

Σχήμα 3. Επαναχρησιμοποίηση συγγραμμάτων μετά την εξέταση του μαθήματος

Τα προηγούμενα στατιστικά στοιχεία αναδεικνύουν αρνητικές, κυρίως, πτυχές του υφιστάμενου συστήματος διανομής συγγραμμάτων (αμφισβητήσιμη η ποιότητα, η αποδοτική χρήση και η αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού υλικού), οπότε, εύλογα γεννάται το ερώτημα: «Ποια είναι τα θετικά στοιχεία του συστήματος και ποιο το ισοζύγιο σε σχέση με τα αρνητικά;». Στην επόμενη ενότητα επιχειρείται η αποτύπωση, με ακρίβεια και αντικειμενικότητα, όλων των παραμέτρων του, θετικών και αρνητικών. Ωστόσο, από τα παραπάνω δεδομένα προδικάζεται η μη βιωσιμότητα του συστήματος στο άμεσο μέλλον, πρόβλεψη που, σε συνδυασμό με τις δυσμενείς οικονομικές συγκυρίες, επιβάλλει άμεση δράση μέσω μιας πραγματικής μεταρρύθμισης.

Παράλληλα με την, ως άνω περιγραφείσα, αναποτελεσματική, ως προς τους επιδιωκόμενους στόχους, διανομή των ακαδημαϊκών συγγραμμάτων, η υπο-χρηματοδότηση πλήττει και την άλλη επιλογή για την πρόσβαση σε επιστημονικό περιεχόμενο που έχουν στη διάθεσή τους οι φοιτητές, οι Καθηγητές και οι ερευνητές, **δηλαδή τις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες**. Πράγματι, και οι Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες, μετά από μια περίοδο άνθισης (1996-2008, κυρίως λόγω των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων, Β' & Γ' ΚΠΣ κ.λπ.) έχουν βιώσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης πολύ έντονα, με τη συνεχή μείωση του -μόνιμου και έκτακτου- προσωπικού τους και τη σταδιακή περικοπή των προϋπολογισμών, οι οποίοι μάλιστα, στα περισσότερα ιδρύματα, έχουν μηδενιστεί (βλ. **Σχήμα 1**). Ως άμεση απόρροια των παραπάνω έχει επέλθει η αποδυνάμωση των υπηρεσιών τους, **κυρίως επειδή δεν διαθέτουν επίκαιρο υλικό (σχεδόν το 72% των αντιτύπων τους έχουν εκδοθεί προγενέστερα του 2000)**, ενώ, και το διαθέσιμο εκπαιδευτικό υλικό τους είναι ποσοτικά περιορισμένο, επομένως δεν μπορεί να εξυπηρετήσει τη ζήτηση (βλ. **Πίνακα 1**).

Πίνακας 1⁶

Αριθμός Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών	Σύνολο αντιτύπων	Έτος έκδοσης < 2000	Έτος έκδοσης μεταξύ 2000 έως και 2010	Έτος έκδοσης > 2010
36	~ 5.071.250	72%	6%	22% ⁷

Έτσι, αφενός η διατήρηση σε υψηλά επίπεδα (παρά τις εκάστοτε αναθεωρήσεις) του κόστους διανομής συγγραμμάτων και, αφετέρου, η διακοπή, ουσιαστικά, της προμήθειας νέου υλικού από τις Βιβλιοθήκες ενίσχυσαν ακόμα περισσότερο την άποψη των φοιτητών ότι η επίσκεψη στη βιβλιοθήκη δεν είναι απαραίτητη για τις σπουδές τους, οδηγώντας σε έναν φαύλο κύκλο απαξίωσής τους. Ενώ λοιπόν η στρατηγική σε ό, τι αφορά την ανάπτυξη των Ακαδημαϊκών Ιδρυμάτων σε διεθνές επίπεδο έχει στον πυρήνα της τη δημιουργία μιας πολύ ισχυρής Βιβλιοθήκης γύρω από την οποία θα αναπτύσσεται η «φοιτητική» και «εκπαιδευτική» δραστηριότητα (είναι γνωστή η έκφραση «Πανεπιστήμιο είναι τα κτήρια γύρω από τη Βιβλιοθήκη») στην Ελλάδα δεν ισχύει κάτι τέτοιο, ενώ αυξάνονται ολοένα οι ενδείξεις απόκλισης.

Είναι προφανές ότι η διατήρηση του συστήματος διανομής συγγραμμάτων στην παρούσα μορφή του δρα ως ανασταλτικός παράγοντας ανάπτυξης, αφού απορροφά υπερβολικά μεγάλο ποσοστό από τους διαθέσιμους πόρους, οδηγώντας τελικά σε αδράνεια βασικούς διαύλους πρόσβασης στην επιστημονική γνώση. Έως και σήμερα, όλες οι απόπειρες για μεταρρύθμιση, είχαν ως επιδίωξη τη μείωση του κόστους, κυρίως, και όχι τη βελτίωση της σχέσης κόστους/οφέλους, ενώ συνήθως προσέκρουαν σε οικονομικά συμφέροντα, παγιωμένες εκπαιδευτικές αντιλήψεις, καθώς και σε αδυναμία παρακολούθησης των «καλών πρακτικών» και των τεχνολογικών εξελίξεων σε διεθνές επίπεδο· όμως, προοιωνίζονται ακόμα πιο δυσάρεστες εξελίξεις αν δεν αντιμετωπιστεί με αποφασιστικότητα και τόλμη το αδιέξοδο (κυρίως οικονομικό) στη διανομή των συγγραμμάτων και δεν προωθηθεί μια συνολική μεταρρύθμιση, χωρίς βεβαίως αιφνίδια ανατροπή των ισορροπιών αλλά με τη συνύπαρξη και τη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων παραγόντων (Πολιτείας, Καθηγητών, Εκδοτών κ.λπ.).

Από τα παραπάνω συνάγεται πως ο κύριος σκοπός της όποιας μεταρρύθμισης πρέπει να είναι η επίτευξη της βελτίωσης της σχέσης κόστους/οφέλους, προπάντων με παρεμβάσεις ως προς την ποιότητα και την καταλληλότητα των διανεμόμενων συγγραμμάτων, και όχι απλώς η μείωση του κόστους με τεχνικά, κυρίως, μέσα (π.χ. με μείωση του αριθμού συγγραμμάτων που επιτρέπονται ανά φοιτητή, μείωση της αποζημίωσης ανά σελίδα, οριζόντιες μειώσεις κ.λπ.).

⁶ Στοιχεία Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Συλλογικός Κατάλογος, <http://www.unioncatalog.gr>

⁷ Κυρίως λόγω της επιστροφής συγγραμμάτων/παραγγελιών μέσω της Υπηρεσίας «Εύδοξος».

Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών

Ηρώων Πολυτεχνείου 9, 157 80, Ζωγράφου, Αθήνα, Ελλάδα, Τηλ.+30 210 772 2267, Fax: +30 210 772 2460 Email: info@seab.gr

2. Θετικές & αρνητικές παράμετροι – Πρόβλεψη για το τι θα συμβεί στο μέλλον

Πριν παρουσιαστεί το προτεινόμενο πλαίσιο μεταρρύθμισης, κρίνεται απολύτως απαραίτητη η αναλυτική καταγραφή των θετικών και αρνητικών στοιχείων του ισχύοντος πλαισίου διανομής συγγραμμάτων, καθώς και ο προσδιορισμός των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων συντελεστών του. Έτσι, μέσω της διατήρησης των θετικών στοιχείων του και την αναθεώρηση όσων από τα αρνητικά επιδέχονται βελτίωση, θα δρομολογηθεί η διαδικασία εξεύρεσης των βέλτιστων μεθόδων για τη βελτίωση της σχέσης κόστους/οφέλους.

Θετικά στοιχεία:

- **Διευκόλυνση της πρόσβασης των φοιτητών σε επιστημονικό περιεχόμενο.** Καταρχήν, η διανομή συγγραμμάτων στο πλαίσιο της διδασκαλίας των ακαδημαϊκών μαθημάτων έχει παραχωρήσει στους Έλληνες φοιτητές ευχερή και χωρίς άμεσο κόστος πρόσβαση σε επιστημονικό περιεχόμενο. Επιπλέον, συχνά η έκταση και το περιεχόμενο του διανεμόμενου διδακτικού βιβλίου έχει προσφέρει στους φοιτητές τη δυνατότητα πρόσβασης σε θεματολογία πέραν της διδακτέας ύλης. Συνοψίζοντας, η συγκέντρωση της ύλης μελέτης σε ένα βιβλίο έχει θετικό αντίκτυπο στην οργάνωση των σπουδών των φοιτητών.
- **Αύξηση του ακαδημαϊκού επιστημονικού περιεχόμενου στην ελληνική γλώσσα.** Μέσα από τη διανομή συγγραμμάτων έχει δοθεί η ευκαιρία και το κίνητρο σε πολλούς Έλληνες Καθηγητές ΑΕΙ να συγγράψουν και να εκδώσουν αξιόλογα βιβλία, καθώς και να αποδώσουν/μεταφράσουν στην ελληνική ξενόγλωσσα βιβλία αναφοράς για την Ακαδημαϊκή και Ερευνητική Κοινότητα.
- **«Εκπαίδευση» του ακαδημαϊκού προσωπικού στη δημιουργία εκδόσεων υψηλής ποιότητας.** Στους Έλληνες πανεπιστημιακούς έχει δοθεί η ευκαιρία για συγγραφή ακαδημαϊκών συγγραμμάτων ή/και υψηλής στάθμης επιστημονικών βιβλίων γενικότερου ενδιαφέροντος, σε συνεργασία με ελληνικούς Εκδοτικούς Οίκους, καθώς και για ανάπτυξη συναφών, με την ακαδημαϊκή γραφή, δεξιοτήτων, με ταυτόχρονη λήψη και μιας (συμβολικής, σε πολλές περιπτώσεις) αποζημίωσης.
- **Ανάπτυξη μιας ισχυρής εκδοτικής τάξης με υψηλή τεχνογνωσία και επίπεδο επιστημονικής κατάρτισης.** Η ανάγκη παραγωγής συγγραμμάτων για διανομή στους φοιτητές έχει οδηγήσει, σταδιακά, στη δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού εκδοτικών οίκων, με έμφαση στις επιστημονικές εκδόσεις (και επίκεντρο την επιστημονική επιμέλεια και μετάφραση). Περαιτέρω, στην εκ μέρους τους επένδυση σε ανθρώπινο δυναμικό με τεχνική ειδίκευση (γραφίστες, σελιδοποιητές, δημιουργούς διαδραστικού υλικού, ηλεκτρονικών βιβλίων κ.λπ.) και, κυρίως, με επιστημονική κατάρτιση στα γνωστικά αντικείμενα των συγγραμμάτων (γλωσσικοί επιμελητές, διορθωτές, ειδικοί επιστήμονες κ.λπ.).
- **Ύπαρξη ενός ικανοποιητικού αριθμού βιβλίων για άμεση αξιοποίηση.** Η παραγωγή ενός μεγάλου αριθμού βιβλίων για κάλυψη των αναγκών των φοιτητών και των διαρκώς μεταβαλλόμενων εκπαιδευτικών συνθηκών έχει δημιουργήσει ένα ικανό απόθεμα διδακτικού υλικού. Το υλικό αυτό θα μπορεί (και πρέπει) να αξιοποιηθεί άμεσα από οποιαδήποτε διάδοχο σχήμα, όπως προβλέπει και η

παρούσα πρόταση. Μάλιστα, το αυξημένο κόστος της αρχικής εκτύπωσης ή της ανατύπωσης ενός συγγράμματος για το οποίο, όμως, διανέμεται μόνο ένας μικρός αριθμός αντιτύπων σε ετήσια βάση, καθιστά την ηλεκτρονική του έκδοση μονόδρομο, ώστε να συνεχιστεί η απρόσκοπτη πρόσβαση στο περιεχόμενό του.

Αρνητικά στοιχεία:

- **Χαμηλή απόδοση / υψηλό κόστος.** Το παρόν σύστημα διανομής παρουσιάζει αφενός χαμηλή αποδοτικότητα σε σχέση με το κόστος που επιφέρει, σύμφωνα και με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν παραπάνω, αφετέρου (συχνά) καθυστερήσεις ή και αδυναμία κάλυψης της ζήτησης, λόγω της έλλειψης αντιτύπων ή αδυναμίας ανατύπωσης -κυρίως στα περιφερειακά ιδρύματα, όπου η ζήτηση είναι μικρή. Εξάλλου, η εσφαλμένη εκτίμηση ότι οι δημόσιοι πόροι που μπορούν να διατεθούν δεν έχουν κάποιο όριο (“**no budget constraint**”) επηρεάζει όλους τους παράγοντες του συστήματος και δεν ευνοεί τις προσπάθειες εξοικονόμησης πόρων (οι Καθηγητές δεν λαμβάνουν υπόψη τον παράγοντα κόστος κατά τη σύνταξη των καταλόγων των συγγραμμάτων, οι εκδότες δεν προσαρμόζουν ανάλογα τις εκδόσεις που προορίζονται για διανομή και οι φοιτητές δεν αντιλαμβάνονται πόσο επιβαρύνει τον προϋπολογισμό η παροχή που απολαμβάνουν).
- **Μονομέρεια στην εκπαίδευση.** Οι φοιτητές δεν επωφελούνται, ακόμα, από τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ περισσότερων, από μίας, πηγών, για τη μελέτη τους, εφόσον η διανομή περισσότερων του ενός συγγραμμάτων για κάθε μάθημα καθίσταται αδύνατη, με βάση τις τρέχουσες, δυσμενείς οικονομικά συγκυρίες. Επιπλέον, οι Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες δεν είναι σε θέση να παρέχουν πρόσβαση με μαζικό τρόπο, όταν απαιτείται, και μάλιστα για βιβλία υψηλής ζήτησης.
- **Εισαγωγή αμφίβολης ποιότητας υλικού στην εκπαιδευτική διαδικασία.** Παρόλο που δεν συμβαίνει συχνά, ενίοτε η τυπική διαδικασία έγκρισης του καταλόγου των Συγγραμμάτων από τις Γενικές Συνελεύσεις των Τμημάτων έχει ως συνέπεια την εισαγωγή εκπαιδευτικού υλικού αμφισβητούμενης, επιστημονικά, ποιότητας.
- **Εκδόσεις συγγραμμάτων που δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας.** Συχνά η έκταση των συγγραμμάτων και η μορφή τους (π.χ. σκληρόδετη έκδοση, μεγάλο μέγεθος σελίδας κ.λπ.) δεν εξυπηρετούν επί της ουσίας τις εκπαιδευτικές απαιτήσεις για τη διδασκαλία ενός ακαδημαϊκού μαθήματος ούτε προάγουν ευέλικτους τρόπους μελέτης των σπουδαστών (στα μέσα μαζικής μεταφοράς, στο κυλικείο, στην τάξη κ.ο.κ.), ενώ, ταυτόχρονα, αυξάνουν υπέρμετρα το κόστος. Άρα, είναι επιβεβλημένη η προσαρμογή της μορφής και της έκτασης των διανεμόμενων συγγραμμάτων στις εκπαιδευτικές ανάγκες, οι οποίες σαφώς και διαφοροποιούνται από τις ανάγκες που εξυπηρετεί ένα βιβλίο που κυκλοφορεί για εμπορικούς σκοπούς. Το “**student edition**” είναι μάλλον η εξαίρεση στα διανεμόμενα συγγράμματα.
- **Χαμηλή ανταπόκριση στις απαιτήσεις ανανέωσης του υλικού.** Πολλές φορές, η απαίτηση, από τους Εκδότες, για εξάντληση των αποθεμάτων, ώστε η διανομή να είναι οικονομικά συμφέρουσα γι’ αυτούς, δεν επιτρέπει την έγκαιρη, βάσει των τελευταίων επιστημονικών εξελίξεων, ανανέωση/επικαιροποίηση

του γνωστικού υλικού (θεματικού περιεχομένου) των συγγραμμάτων. Επομένως, δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο να καθυστερεί αρκετά χρόνια η νέα έκδοση ενός συγγράμματος, έως ότου εξαντληθούν τα ήδη υπάρχοντα αποθέματα.

- **Απουσία εκμετάλλευσης των Νέων Τεχνολογιών.** Όπως είναι προφανές, η έντυπη διανομή συγγραμμάτων αποκλείει, εκ προοιμίου, την εκμετάλλευση των νέων δυνατοτήτων που προσφέρει η τεχνολογία όπως: πολυμεσικό υλικό (βίντεο, ήχος), διαδραστικό υλικό (προσομοιώσεις, διαδραστικές ασκήσεις κ.λπ.), διασύνδεση με εξωτερικές πηγές, ανάγνωση από ψηφιακούς αναγνώστες, πρόσβαση από παντού (από ηλεκτρονικό υπολογιστή, ταμπλέτα, κινητό κ.λπ.), τεχνολογίες κοινωνικής δικτύωσης και Web 2.0 εργαλεία [κατάλληλα για σχολιασμό (της ύλης) από φοιτητές, διαμοίραση επισημειώσεων από Καθηγητές, διαμοιρασμό συνδέσμων για τη διδασκαλία ενός αντικειμένου κ.λπ.]] κ.ο.κ.
- **Επιπτώσεις στην ανάπτυξη κριτικής ικανότητας και δεξιοτήτων Πληροφοριακού Γραμματισμού (information literacy) των φοιτητών.** Η μονομέρεια που επιφέρει η διανομή του ενός συγγράμματος και η ταυτόχρονη έλλειψη άλλων πηγών έχει αρνητικές επιπτώσεις σε ό, τι αφορά την ανάπτυξη δεξιοτήτων κριτικής ικανότητας και Πληροφοριακού Γραμματισμού των φοιτητών (π.χ. εύρεση πληροφορίας, αξιολόγηση της ποιότητάς της, αξιοποίηση και αναφορά σ' αυτή χωρίς την παραβίαση πνευματικών δικαιωμάτων). Σημειώνεται εδώ ότι η αναμόρφωση του πλαισίου διανομής των συγγραμμάτων και η εξέλιξή του σε ένα πραγματικά «πλουραλιστικό» σύστημα πρόσβασης στην επιστημονική πληροφορία υψηλού επιπέδου προϋποθέτει τη στήριξή του από τους διδάσκοντες, με ταυτόχρονη αναθεώρηση του τρόπου διδασκαλίας τους.
- **Επίδραση στις Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες.** Η απορρόφηση του (δυσανάλογα) μεγαλύτερου μέρους των περιορισμένων οικονομικών πόρων από την έντυπη διανομή συγγραμμάτων συντελεί στον οικονομικό μααρασμό των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών και την απαξίωσή τους από τους φοιτητές, αφού αυτοί διαπιστώνουν πως οι Βιβλιοθήκες δεν μπορούν να ανταποκριθούν στον ρόλο τους. Άρα, μεταξύ των κύριων στοχεύσεων της μεταρρύθμισης πρέπει να είναι και η δημιουργία/καλλιέργεια κουλτούρας χρήσης της Βιβλιοθήκης τόσο από τους φοιτητές όσο και από τους διδάσκοντες.
- **Φαινόμενα «ελεγχόμενης» αγοράς.** Ο τρόπος λειτουργίας του συστήματος διανομής συγγραμμάτων συχνά αποτρέπει την αξιοποίηση αξιόλογων βιβλίων, λόγω των περιορισμών στην επιλογή τους, οδηγώντας έτσι σε διαστρέβλωση του νοήματος του ελεύθερου ανταγωνισμού.
- **Απόκλιση από την Ευρωπαϊκή Πολιτική και πρακτική για Ανοικτή Πρόσβαση του Επιστημονικού Περιεχομένου που χρηματοδοτείται με δημόσιες δαπάνες.** Τέλος, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η ελληνική Πολιτεία, ενώ χρηματοδοτεί την παραγωγή επιστημονικού περιεχομένου άμεσα, με δεκάδες εκατομμύρια ευρώ, κατ' έτος, αλλά και έμμεσα, μέσα από τη χρηματοδότηση των ελληνικών ΑΕΙ, δεν έχει καταφέρει να καταστήσει Ανοικτής Πρόσβασης το εν λόγω περιεχόμενο, στο σύνολό του, δηλ. ελεύθερα διαθέσιμο προς όλους τους πολίτες· χαρακτηριστικό παράδειγμα έλλειψης μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για να ανατραπεί το σκηνικό της χαμηλής αξιοποίησης των διαθέσιμων πόρων.

Με βάση τις πιο πάνω παρατηρήσεις και αν δεν επιχειρηθεί άμεσα μια σημαντική μεταρρύθμιση, με αμοιβαίες υποχωρήσεις, προσαρμογές και κυρίως συνεργασία των εμπλεκόμενων μερών η κατάληξη θα είναι αρνητική για όλα τα μέρη. Ειδικότερα:

- Η ελληνική Πολιτεία θα αναγκαστεί να προβαίνει συνεχώς σε οριζόντιες μειώσεις των δαπανών, με απρόβλεπτες συνέπειες στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Είναι άλλωστε γνωστό πια ότι οι οριζόντιες μειώσεις απλώς μεγεθύνουν τις στρεβλώσεις και δεν τις διορθώνουν.
- Οι Εκδότες αργά ή γρήγορα δεν θα μπορούν να δραστηριοποιούνται σε μια αγορά διαρκώς μειούμενη σε μέγεθος, οπότε ή δεν θα εκδίδουν νέα βιβλία ή θα καταργούν ήδη υπάρχοντες τίτλους. Επιπλέον, σταδιακά θα σταματήσουν κάθε αναπτυξιακή προσπάθεια.
- Οι διδάσκοντες δεν θα έχουν πρόσβαση στο απαραίτητο εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία των μαθημάτων τους στους φοιτητές τους.
- Οι Ακαδημαϊκές Βιβλιοθήκες θα καταστούν αποθήκες παρωχημένου εκπαιδευτικού υλικού και όχι ελκυστικοί, για τους φοιτητές, εκπαιδευτικοί οργανισμοί.

3. Νέες δυνατότητες και βασικές αρχές που πρέπει να προσφέρονται / διασφαλίζονται

Ενόψει της προτεινόμενης μεταρρύθμισης, παρατίθενται οι νέες δυνατότητες που πρέπει να προσφέρονται και καθορίζονται οι βασικές αρχές που πρέπει να διασφαλίζονται, ώστε να επέλθει ομαλά η μετάβαση στο νέο πλαίσιο λειτουργίας, καθώς και να λειτουργήσει πιο αποτελεσματικά η παρεχόμενη, από την Πολιτεία, πρόσβαση στο ακαδημαϊκό εκπαιδευτικό υλικό. Ειδικότερα:

Νέες δυνατότητες που πρέπει να προσφέρονται:

- **Εισαγωγή του ηλεκτρονικού συγγράμματος.** Είναι απολύτως απαραίτητη η υιοθέτηση του ηλεκτρονικού συγγράμματος ως συμπληρωματικού, εναλλακτικού ως προς το έντυπο σύγγραμμα, διδακτικού μέσου. Η μορφή των ηλεκτρονικών συγγραμμάτων πρέπει να συμμορφώνεται με τις διεθνείς «καλές εκδοτικές πρακτικές» (έχουν ήδη υιοθετηθεί και από τη Δράση «Κάλλιπος»⁸), δηλαδή να παρέχει πρόσβαση στο σύνολο του υλικού (ολόκληρο το βιβλίο) αλλά και ανά κεφάλαιο (σε μορφότυπο pdf-φιλικό προς εκτύπωση ή/και epub-φιλικό για ανάγνωση από ηλεκτρονικές συσκευές).

Τα οφέλη που θα προκύψουν από την εισαγωγή του, μεταξύ πολλών άλλων, εντοπίζονται, καταρχήν, στα εξής: άμεση, ευκολότερη και ταχύτερη πρόσβαση στο εκπαιδευτικό/διδακτικό υλικό, ευκολία ανανέωσής του, αξιοποίηση των δυνατοτήτων της τεχνολογίας σε ό, τι αφορά την αναπαράσταση της πληροφορίας, την επισύναψη στο έργο συναφούς οπτικοακουστικού υλικού (εικόνες, βίντεο, ήχος, διάδραση) και την επικοινωνία (άμεση, με σχολιασμό) μεταξύ του Καθηγητή και του φοιτητή, και, φυσικά, μείωση του κόστους (ανα)παραγωγής και διάθεσης. Εξάλλου, η χρήση των ηλεκτρονικών βιβλίων βελτιώνει την ποιότητα σπουδών των φοιτητών, καθώς είναι πλέον όλοι σε θέση να έχουν πρόσβαση σ' αυτά, χωρίς τοπικούς ή οικονομικούς περιορισμούς, πλεονέκτημα που διευκολύνει την πρόσβαση ατόμων από τις ασθενείς κοινωνικά ομάδες, καθώς και από τις ομάδες πληθυσμού με ειδικές ανάγκες. Επιπλέον, η ελεύθερη πρόσβαση σε επιστημονικό περιεχόμενο όχι μόνο από επιστήμονες, φοιτητές και Καθηγητές αλλά και από κάθε άλλον ενδιαφερόμενο αναβαθμίζει, εν γένει, το πνευματικό επίπεδο της κοινωνίας και συντελεί στην εξομάλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Ολοκληρώνοντας, η αξιοποίηση της ανάπτυξης και χρήσης ηλεκτρονικών βιβλίων εγγυάται ότι:

- ο Διατηρεί τον «δωρεάν» χαρακτήρα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης αναφορικά με τη διανομή συγγραμμάτων.
- ο Επιτρέπει (και καθιστά εφικτή από πλευράς κόστους) τη μετάβαση από το ένα και μοναδικό σύγγραμμα στην «πραγματικά» πολλαπλή βιβλιογραφία.

⁸ Ελπιδοφόρο παράδειγμα για αναστροφή της αρνητικής πορείας αποτέλεσε η λειτουργία της Υπηρεσίας «Κάλλιπος», η οποία αμέσως κατέκτησε την εμπιστοσύνη των Καθηγητών των ΑΕΙ, με αποτέλεσμα 500 ηλεκτρονικά ακαδημαϊκά συγγράμματα, ήδη, να διατίθενται με το καθεστώς Ανοικτής Πρόσβασης (Open Access) μέσω του Ψηφιακού Αποθετηρίου της (<http://repository.kallipos.gr>).

- ο Ωθεί τον φοιτητή να εδραιώσει τη δική του σχέση με τα επιστημονικά βιβλία μέσω της χρήσης του ηλεκτρονικού συγγράμματος.
- **Υποστήριξη της μετάβασης από το «παραδοσιακό» σύγγραμμα στο νέο, εξελιγμένο «ολοκληρωμένο σύγγραμμα» - «πακέτο μελέτης» / “course pack”.** Βασικό σημείο της προτεινόμενης μεταρρύθμισης είναι η μετάβαση από το «παραδοσιακό» σύγγραμμα, όπως αυτό είναι γνωστό σήμερα, στο νέο, εξελιγμένο «ολοκληρωμένο σύγγραμμα», το οποίο περιγράφεται με τον διεθνώς αναγνωρισμένο όρο ως “course pack” («πακέτο μελέτης»). Σήμερα, όλα τα μεγάλα Πανεπιστήμια διεθνώς έχουν εκδώσει οδηγούς με «καλές πρακτικές» για το πώς δημιουργείται ένα “coursepack”, πώς γίνεται η εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων και πώς διανέμεται (ηλεκτρονικά ή/και έντυπα) στους φοιτητές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνεργασίας μεταξύ των Εκδοτών και των Πανεπιστημίων για την οργανωμένη παροχή υλικού προς τους φοιτητές με τη μορφή «πακέτων μελέτης» είναι η υπηρεσία Kopinor στη Νορβηγία (βλ. <http://www.kopinor.no/en/home>).
- **Ενθάρρυνση της δημιουργίας υλικού διαθέσιμου με το καθεστώς Ανοικτής Πρόσβασης.** Περαιτέρω ενίσχυση όλων των προσπαθειών για τη δημιουργία επιπλέον ηλεκτρονικών συγγραμμάτων, ελεύθερα διαθέσιμων υπό το καθεστώς Ανοικτής Πρόσβασης, με βασικό μοχλό του ως άνω εγχειρήματος τη χρηματοδότηση της ολοκλήρωσης της Δράσης «Κάλλιπος» και τη συμπερίληψη του εκπαιδευτικού υλικού των Εκδοτών που το επιθυμούν, με εφάπαξ αποζημίωση.
- **Νέα μοντέλα για τη συνεργασία με Εκδότες, για τη διαχείριση/εκκαθάριση πνευματικών δικαιωμάτων και για την πρόσβαση στο υλικό.** Τόσο η εισαγωγή του ηλεκτρονικού συγγράμματος όσο και η μακρόχρονη συνεργασία με ελληνικούς Εκδοτικούς Οίκους (και γενικά διαθέτες υλικού) απαιτεί τον επαναπροσδιορισμό των μοντέλων συνεργασίας με την Πολιτεία. Με αφετηρία αυτήν την παραδοχή, αλλαγές θα απαιτηθούν και σε ό, τι αφορά τη διαχείριση/εκκαθάριση των πνευματικών δικαιωμάτων (copyright clearance) και τους τρόπους πρόσβασης στο υλικό από τους ενδιαφερόμενους. Σημειώνεται εδώ ότι ο σεβασμός των πνευματικών δικαιωμάτων πρέπει να αποτελεί θεμελιακή επιδίωξη κάθε επερχόμενης αλλαγής, όπως βέβαια και η αποζημίωση των δικαιούχων με βάση τη χρήση του υλικού που διαθέτουν.
- **Ένα Ολοκληρωμένο, Ενιαίο Σύστημα Διαχείρισης και Πρόσβασης στο Ακαδημαϊκό Εκπαιδευτικό Υλικό** (εφεξής «Πληροφοριακό Σύστημα»). Είναι σημαντική η ενοποίηση των υπηρεσιών διαχείρισης και πρόσβασης σε κάθε υλικό που προορίζεται για τις εκπαιδευτικές ανάγκες και αφορά τους φοιτητές, τους Καθηγητές, τον Σύνδεσμο Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών και τα μέλη του, τους εμπορικούς Εκδότες και τις αρμόδιες υπηρεσίες των ΑΕΙ και του Υπουργείου Παιδείας. Το «Πληροφοριακό Σύστημα» θα πρέπει, κατ’ ελάχιστον, να μπορεί να υποστηρίζει το ηλεκτρονικό βιβλίο, τα νέα μοντέλα συνεργασίας, διαχείρισης των πνευματικών δικαιωμάτων και πρόσβασης στο υλικό αλλά και τις υφιστάμενες λειτουργίες διανομής έντυπων συγγραμμάτων.

Υπηρεσίες που πρέπει να απολαμβάνουν οι φοιτητές:

- Οι φοιτητές πρέπει να έχουν πρόσβαση στην αρχή του εξαμήνου, κάθε ακαδημαϊκού έτους, στο σύνολο του υλικού (συγγράμματα, βοηθήματα, επιπλέον πληροφοριακό υλικό κ.λπ.) που χρειάζονται για τη διδασκαλία των μαθημάτων που έχουν επιλέξει από το Πρόγραμμα Σπουδών. Το υλικό καθορίζεται από τον υπεύθυνο διδάσκοντα του μαθήματός τους και εγκρίνεται από τη Γενική Συνέλευση του Τμήματος.
- Το υλικό θα πρέπει να διατίθεται σε έντυπη μορφή ή/και σε ηλεκτρονική μορφή προσβάσιμη με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή ή/και άλλων συμβατών ηλεκτρονικών συσκευών.
- Η διαχείριση των προτιμήσεων του φοιτητή και η πρόσβαση στο υλικό (παραγγελία, καταχώριση επιλογών, θέαση ηλεκτρονικού υλικού κ.λπ.) πρέπει να πραγματοποιείται με έναν ενιαίο τρόπο, μέσω του Πληροφοριακού Συστήματος.
- Οι φοιτητές πρέπει να έχουν πρόσβαση στο υλικό που είναι αναγκαίο για τις σπουδές τους, αλλά δεν περιλαμβάνεται στις κύριες επιλογές του διδάσκοντος (παρά μόνο στην προτεινόμενη βιβλιογραφία) μέσω της Ακαδημαϊκής Βιβλιοθήκης του Ιδρύματός τους.

Υπηρεσίες που πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους οι Καθηγητές/διδάσκοντες:

- Οι διδάσκοντες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης και προεπισκόπησης του συνόλου του επιστημονικού υλικού που θα είναι διαθέσιμο, μέσα από το «Πληροφοριακό Σύστημα», ώστε να επιλέγουν και να δημιουργούν το «πακέτο μελέτης» για το μάθημά τους. Επιπλέον, θα πρέπει να παρέχονται όλα τα κατάλληλα εργαλεία (κοινωνικής δικτύωσης⁹) για την αξιολόγηση του υλικού και την ευρύτερη πληροφόρηση τόσο των συναδέλφων τους, Καθηγητών, όσο και των φοιτητών τους.
- Οι διδάσκοντες θα πρέπει να μπορούν να διαμορφώνουν το πακέτο μαθήματος επιλέγοντας υλικό από το σύνολο του εκπαιδευτικού υλικού και αυτό θα καθίσταται διαθέσιμο στον φοιτητή μέσα από τον λογαριασμό του στο «Πληροφοριακό Σύστημα». Ακόμα, θα μπορούν να προτείνουν επιπλέον υλικό για ανάγνωση και περαιτέρω μελέτη, ακόμα και αν, το επιπρόσθετο υλικό, δεν ανήκει στο βασικό «πακέτο μελέτης» του μαθήματος. Η προσβασιμότητα σ' αυτό το υλικό θα εξαρτάται από το εκάστοτε καθεστώς πρόσβασης που θα ισχύει (Ανοικτή Πρόσβαση, διαθέσιμο στη βιβλιοθήκη, εμπορική χρήση κ.λπ.).
- Οι διδάσκοντες θα μπορούν να συμπεριλαμβάνουν στο «Πληροφοριακό Σύστημα» ηλεκτρονικά συγγράμματα που έχουν εκδοθεί μέσω της Δράσης «Κάλλιπος» ή λοιπό ελεύθερο εκπαιδευτικό υλικό, αφού φυσικά αυτό θα έχει πρώτα ελεγχθεί από κατάλληλη επιτροπή αξιολόγησης, ως προς την αρτιότητά του, με βάση συγκεκριμένα επιστημονικά, παιδαγωγικά, εκπαιδευτικά και τεχνικά κριτήρια.

⁹ Βλ. προηγούμενη ενότητα.

Υπηρεσίες που πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους οι Εκδότες / Διαθέτες υλικού:

- Εξακολουθούν να έχουν στη διάθεσή τους τις υπηρεσίες που έως και σήμερα τους παρέχει ο «Εύδοξος», με την προσθήκη της δυνατότητας εισαγωγής και ηλεκτρονικών βιβλίων, καθώς και της επιλογής διάθεσης των βιβλίων με τα νέα μοντέλα και συστήματα πρόσβασης σ' αυτά (ενν. τα βιβλία).
- Πέραν της εισαγωγής του ηλεκτρονικού βιβλίου, πρέπει να εξεταστεί η εφαρμογή των μεθόδων αποζημίωσης ανάλογα με τη χρήση ή βάσει αδειοδότησης για ορισμένο χρονικό διάστημα ή χωρίς περιορισμό (perpetual access), όπως ακριβώς συμβαίνει σήμερα με τις συμφωνίες του ΣΕΑΒ με τους Διεθνείς Εκδοτικούς Οίκους.

4. Παρεμβάσεις – Προτάσεις Μεταρρύθμισης

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, στην παρούσα ενότητα, διατυπώνονται και αναλύονται εν συντομία συγκεκριμένες παρεμβάσεις στην κατεύθυνση μιας μεταρρύθμισης στο σύστημα παραγωγής και διάθεσης συγγραμμάτων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

4.1 Ενίσχυση των Δράσεων για τη δημιουργία και διάθεση συγγραμμάτων Ανοικτής Πρόσβασης

Η παρούσα παρέμβαση εξυπηρετεί την ανάγκη που έχει ανακύψει για συγκέντρωση, εμπλουτισμό και διάθεση ήδη υπάρχοντος επιστημονικού περιεχομένου ή και δημιουργία νέου, ελεύθερα προσβάσιμου από όλους και από παντού, σύμφωνα με τους κανόνες και τις επιταγές του διεθνούς κινήματος “Open Access”. Πέραν των γενικών, προφανών πλεονεκτημάτων, η Ανοικτή Πρόσβαση διευκολύνει και ειδικές κατηγορίες φοιτητών, ακαδημαϊκού προσωπικού αλλά και του ευρύτερου κοινού. Σε ό,τι αφορά τις ειδικές κατηγορίες φοιτητών, η Ανοικτή Πρόσβαση διευκολύνει τους: (α) φοιτητές από κατατακτήριες εξετάσεις, (β) φοιτητές που έχουν συμπληρώσει $n+2$ έτη σπουδών, (γ) μεταπτυχιακούς φοιτητές και (δ) ΦμΕΑ – Φοιτητές με Ειδικές Ανάγκες. Για τις περιπτώσεις (α), (β) και (γ) η Ανοικτή Πρόσβαση είναι η μόνη τους επιλογή, αφού δεν τους επιτρέπεται η συμμετοχή στο σύστημα διανομής έντυπων συγγραμμάτων, ενώ, στους ΦμΕΑ, **το ηλεκτρονικό βιβλίο** παρέχει τη δυνατότητα εξατομίκευσης των παρουσιάσεων του γνωστικού αγαθού σύμφωνα με τις ιδιαίτερές τους ανάγκες (π.χ. φωνητική ανάγνωση, μεγέθυνση γραμματοσειρών κ.λπ.). Τέλος, η εν λόγω πρόταση μειώνει το κόστος παροχής υπηρεσιών προς το σύνολο της ακαδημαϊκής κοινότητας, καθώς είναι κατά πολύ φθηνότερη από την επιλογή της παραδοσιακής εκτύπωσης των βιβλίων, ενώ σέβεται και τις οικολογικές επιταγές.

Α. Συνέχιση των δράσεων που εμπλουτίζουν τα συγγράμματα Ανοικτής Πρόσβασης

Ο Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών προσφέρει ήδη μια σημαντική συλλογή από ηλεκτρονικά βιβλία, ελεύθερα προσβάσιμα από τους φοιτητές, τα οποία καλύπτουν τις διδακτικές ανάγκες σε ένα εκτεταμένο εύρος επιστημονικών πεδίων. Η εν λόγω συλλογή περιλαμβάνει: (α) 500 περίπου ηλεκτρονικά συγγράμματα, τα οποία είναι γραμμένα στην Ελληνική γλώσσα και είναι άμεσα αξιοποιήσιμα, μέσω του Ψηφιακού Αποθετηρίου «Κάλλιπος» (<http://repository.kallipos.gr>) και (β) περισσότερα από 30.000 περίπου ηλεκτρονικά συγγράμματα, στην Αγγλική γλώσσα, τα οποία προέρχονται από τις συλλογές μεγάλων, Διεθνών Εκδοτικών Οίκων. Τα αριθμητικά στοιχεία των ηλεκτρονικών βιβλίων παρατίθενται στον **Πίνακα 2**.

Πίνακας 2

Πηγή	Περιγραφή	Χαρακτηριστικά
Ηλεκτρονικά Βιβλία – «Κάλλιπος»	Αφορά όλα τα ηλεκτρονικά βιβλία που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της Δράσης «Κάλλιπος»	Συγγραφικές Ομάδες από Καθηγητές ΑΕΙ, ελληνική γλώσσα, μορφή pdf και epub, άμεσα αξιοποιήσιμα για

	~500 ηλεκτρονικά ακαδημαϊκά συγγράμματα και βοηθήματα	τη διδασκαλία σε μαθήματα Πανεπιστημίων και ΤΕΙ, διάθεση με άδειες Creative Commons
Ηλεκτρονικά βιβλία μέσω HEAL-Link	~ 30.000 ηλεκτρονικά βιβλία, βάσεις δεδομένων, λεξικά κ.λπ.	Ξενόγλωσσα βιβλία Διεθνών Εκδοτικών Οίκων (Elsevier, Springer, Willey κ.λπ.), μορφή pdf, αξιοποιήσιμα για προτεινόμενη βιβλιογραφία (όχι ως κύριο σύγγραμμα), διάθεση με πρόσβαση εντός των Ακαδημαϊκών Ιδρυμάτων.

Η συλλογή του Ψηφιακού Αποθετηρίου «Κάλλιπος», ειδικότερα, μετά την ολοκλήρωση της πιλοτικής φάσης και τη δημιουργία των πρώτων 500 ακαδημαϊκών συγγραμμάτων, αντιστοιχεί περίπου στο 5% των τίτλων που μοιράζονται μέσω της υπηρεσίας «Εύδοξος». Επιπλέον, το μοντέλο διάθεσής τους, δηλαδή η ελεύθερη πρόσβαση σ' αυτά από όλους, χωρίς περιορισμούς, αποτελεί έναν πολλαπλασιαστικό παράγοντα, αυξάνοντας σημαντικά τον βαθμό αξιοποίησής τους.

Για τον ως άνω λόγο, καθώς και για τα οικονομικά οφέλη που θα παρατεθούν στη συνέχεια, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη να συνεχιστεί, άμεσα, η χρηματοδότηση, ώστε να ολοκληρωθεί το πρώτο στάδιο αυτής της σημαντικής παρέμβασης και η επίτευξη του στόχου των 2.000 ηλεκτρονικών συγγραμμάτων, όπως άλλωστε έχει, εξ αρχής, προγραμματιστεί. Έτσι, η συλλογή του Ψηφιακού Αποθετηρίου «Κάλλιπος» θα αντιστοιχεί, περίπου, στο 20% των συγγραμμάτων που θα χρειάζονται οι φοιτητές για τη μελέτη τους (σε απόλυτα αριθμητικά δεδομένα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο πολλαπλασιαστικός παράγοντας που διαδραματίζει η ελεύθερη πρόσβαση σ' αυτά). Τα άμεσα οικονομικά οφέλη δίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 3

<i>Δράση «Κάλλιπος»</i>	<i>Αριθμητικά δεδομένα συλλογής</i>	<i>Ετήσιο οικονομικό όφελος*</i>
1 ^ο στάδιο – Πιλοτικό (ολοκληρωμένο)	500 περίπου συγγράμματα / 5% των αναγκών των φοιτητών	~ 1.500.000 με 2.500.000 εκ. ευρώ
2 ^ο στάδιο – Πλήρης εφαρμογή (υπό προκήρυξη)	2.000 περίπου συγγράμματα / 20% των αναγκών των φοιτητών	~ 6.000.000 με 10.000.000 εκ. ευρώ

* Στις παραπάνω προβλέψεις /εκτιμήσεις δεν λαμβάνεται υπόψη η πολλαπλασιαστική επίδραση εξαιτίας της Ανοικτής Πρόσβασης.

Για την ανεύρεση πόρων για την ολοκλήρωση της Δράσης «Κάλλιπος» προτείνονται δύο βασικές επιλογές:

1. Συνέχιση της χρηματοδότησης με κονδύλια από Ευρωπαϊκούς Πόρους (ΣΕΣ 2014-2020).
2. Χρηματοδότηση συγκεκριμένου αριθμού συγγραμμάτων, σε ετήσια βάση, με τη σταδιακή μεταφορά πόρων απ' αυτούς που προορίζονται για τη διανομή έντυπων συγγραμμάτων.

Με βάση το πιο πάνω σχέδιο, στην επόμενη τετραετία θα έχουν επιτευχθεί πλήρως οι στόχοι της Δράσης «Κάλλιπος», ενώ, με την παράδοση των νέων τίτλων, προβλέπεται πως τα οικονομικά οφέλη θα αυξάνονται σταδιακά, και μάλιστα (εκτιμάται) ότι, έως το τέλος αυτής της περιόδου, θα έχει σχεδόν πραγματοποιηθεί απόσβεση των δαπανών που θα έχουν πραγματοποιηθεί.

Σημειώνεται εδώ ότι, με βάση την προεργασία του πιλοτικού/προπαρασκευαστικού σταδίου, ήδη έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον¹⁰ περίπου 500 Συγγραφικές Ομάδες Καθηγητών ΑΕΙ, με ισάριθμες προτάσεις βιβλίων, έτοιμες να ξεκινήσουν τη συγγραφική προσπάθεια και να παραδώσουν τα βιβλία τους εντός του 2017.

Τέλος, ειδικά σε ό, τι αφορά τον εμπλουτισμό και την ανανέωση των συγγραμμάτων του Ψηφιακού Αποθετηρίου «Κάλλιπος» προτείνεται η αξιοποίηση της δεύτερης επιλογής (βλ. πιο πάνω), δηλαδή της σταδιακής μεταφοράς πόρων απ' αυτούς που προορίζονται για τη διανομή έντυπων συγγραμμάτων. Με τον τρόπο αυτό εδραιώνεται η υπηρεσία «Κάλλιπος» ως η κατεξοχήν δράση για τη δημιουργία, δημοσίευση και πρόσβαση σε αξιολογημένα, υψηλής ποιότητας επιστημονικά συγγράμματα, προορισμένα για αξιοποίηση από την ελληνική Ακαδημαϊκή και Ερευνητική Κοινότητα.

Β. Αξιοποίηση υλικού Εκδοτών – Αυτο-εκδοτών με μετατροπή του σε συγγράμματα Ανοικτής Πρόσβασης

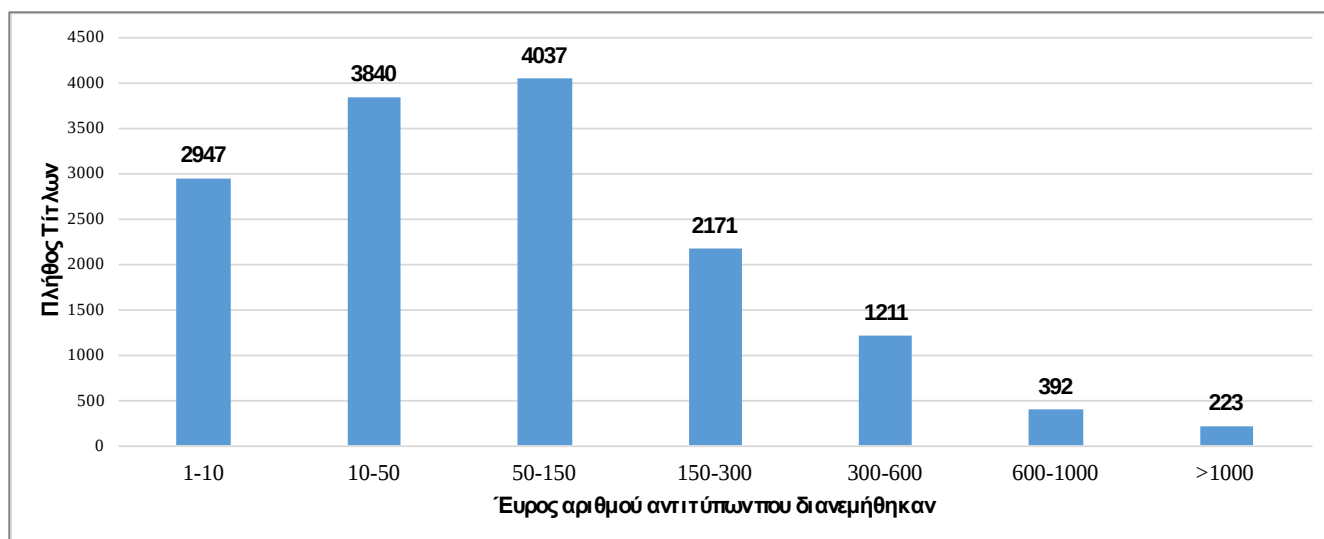
Η δεύτερη πρόταση αφορά συγγράμματα, τα πνευματικά δικαιώματα των οποίων κατέχουν τώρα οι Εκδότες ή αυτο-εκδότες, που όμως η έντυπη αναπαραγωγή τους δεν είναι δυνατή, λόγω κόστους. Για να μετατραπούν τα εν λόγω συγγράμματα σε συγγράμματα Ανοικτής Πρόσβασης, χρειάζεται να πραγματοποιηθεί (και να χρηματοδοτηθεί) τόσο η ανανέωση του περιεχομένου τους (επικαιροποίηση), όσο και η προσαρμογή τους στα τεχνικά χαρακτηριστικά/προδιαγραφές της Δράσης «Κάλλιπος».

Προς επίρρωση της παραπάνω πρότασης, παρατίθενται τα στοιχεία του παρακάτω διαγράμματος, σύμφωνα με τα οποία ανά έτος ισχύουν τα εξής:

- για 12.995 τίτλους συγγραμμάτων μοιράζονται έως και 300 αντίτυπα (αναλυτικότερα για 2497 τίτλους συγγραμμάτων διανέμονται από 1 έως 10 αντίτυπα, για 3840 τίτλους συγγραμμάτων διανέμονται από 10 έως 50 αντίτυπα, για 4037 τίτλους συγγραμμάτων διανέμονται από 50 έως 150 αντίτυπα και για 2171 τίτλους συγγραμμάτων διανέμονται από 150 έως 300 αντίτυπα),
- για 1.603 τίτλους συγγραμμάτων μοιράζονται από 300 έως και 1000 αντίτυπα, (αναλυτικότερα για 1211 τίτλους συγγραμμάτων διανέμονται από 300 έως 600 αντίτυπα και για 392 τίτλους συγγραμμάτων διανέμονται από 600 έως 1000 αντίτυπα),
- και μόνο για 223 τίτλους συγγραμμάτων μοιράζονται περισσότερα από 1000 αντίτυπα.

Επομένως, αποδεικνύεται ότι η μετατροπή σε ηλεκτρονική μορφή ενός μεγάλου αριθμού (τίτλων) βιβλίων, όσων δηλαδή μοιράζονται σε 300 αντίτυπα και κάτω (τα οποία αντιπροσωπεύουν το 45% επί του συνολικού αριθμού των αντιτύπων που διανέμονται ανά έτος) όχι μόνο συνιστά την επιλογή που θα τα καταστήσει πιο εύκολα προσβάσιμα στην Ακαδημαϊκή και Ερευνητική Κοινότητα, αλλά είναι και η μόνη, οικονομικά βιώσιμη λύση τόσο για την Πολιτεία όσο και για τους Εκδότες.

¹⁰ Βλ. 6^η Γενική Πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος για συγγραφή ηλεκτρονικών βιβλίων Ανοικτής Πρόσβασης, διαθέσιμη στη διεύθυνση http://www.kallipos.gr/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=256

Σχήμα 4. Κατανομή αριθμού τίτλων συγγραμμάτων ανά εύρος αντιτύπων που διανέμονται σε ετήσια βάση.

Γ. Αξιοποίηση υλικού Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου – Τρίτες πηγές

Το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο διαθέτει προς τους φοιτητές του μια πλούσια συλλογή ηλεκτρονικών βιβλίων, ωστόσο υπό καθεστώς κλειστής πρόσβασης. Είναι απολύτως αναγκαίο να διερευνηθούν οι δυνατότητες και οι τρόποι ώστε αυτή η συλλογή, υπό συγκεκριμένους όρους και προϋποθέσεις, να καταστεί προσβάσιμη και στην υπόλοιπη Ακαδημαϊκή και Ερευνητική Κοινότητα, με βασική πάντα αρχή τον σεβασμό των πνευματικών δικαιωμάτων των δικαιούχων. Παρόμοιες διερευνητικές προσεγγίσεις για συνεργασία πρέπει να γίνουν και προς τρίτους φορείς (ΕΚΤ, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις κ.λπ.) που ενδεχομένως διαθέτουν εκπαιδευτικό υλικό προς αξιοποίηση.

Δ. Λειτουργία υποδομής/υπηρεσίας «Εκτύπωσης κατά παραγγελία – print on demand»

Η άμεση πρόσβαση στο περιεχόμενο ενός ηλεκτρονικού συγγράμματος επιτρέπει στον φοιτητή να κρίνει αν και κατά πόσο του είναι απαραίτητη και η έντυπη μορφή για τη διευκόλυνση της μελέτης. Ας σημειωθεί ότι, πολλοί περιορισμοί που επιβάλλονται από τα τεχνικά χαρακτηριστικά του έντυπου βιβλίου, π.χ. η εκτύπωση με υψηλό κόστος (κυρίως έγχρωμες φωτογραφίες) μπορούν να αρθούν, όταν θα προσφέρεται η δυνατότητα πρόσβασης σ' αυτά μέσω μιας ηλεκτρονικής συσκευής. Σε κάθε περίπτωση, τα συγγράμματα Ανοικτής Πρόσβασης θα πρέπει να παρέχονται και με εκτύπωση κατά παραγγελία (print on demand), τόσο για τους φοιτητές που το επιθυμούν όσο και για όποιον άλλο αναγνώστη ενδιαφέρει για την έντυπη έκδοση του βιβλίου. Η εκτύπωση κατά παραγγελία ενέχει κόστος, επομένως δεν θα είναι δωρεάν υπηρεσία ή μπορεί να παρέχεται δωρεάν έως ένα όριο ανά φοιτητή. Ωστόσο, το συνολικό κόστος της εκτύπωσης κατά παραγγελία θα είναι πολύ μικρότερο από το αντίστοιχο της παραδοσιακής εκτύπωσης, ειδικά στην περίπτωση αναπαραγωγής μικρού αριθμού αντιτύπων. Η υλοποίηση της υπηρεσίας της «εκτύπωσης κατά παραγγελία» θα αναληφθεί από τις εκτυπωτικές μονάδες των Ιδρυμάτων ή μέσω ενός εξωτερικού αναδόχου μετά από διαγωνιστική διαδικασία.

4.2 Προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του συστήματος διανομής έντυπων συγγραμμάτων

Στην κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού του συστήματος διανομής έντυπων συγγραμμάτων πρέπει να αντιμετωπιστούν τόσο θεσμικά, εκπαιδευτικά και επιστημονικά θέματα όσο και μια σειρά από τεχνικά και οικονομικά ζητήματα, με τους εξής στόχους: εξορθολογισμό της ετήσιας δαπάνης από την Πολιτεία, διατήρηση και βελτίωση του επιπέδου πρόσβασης των φοιτητών στο επιστημονικό υλικό, προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων και μη ανατροπή των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων του εκδοτικού κλάδου. Υπεύθυνες για τον συντονισμό των αλλαγών προτείνεται να είναι δύο υψηλού κύρους Επιτροπές, στελεχωμένες με εκπροσώπους από την Πολιτεία, την Ακαδημαϊκή και Ερευνητική Κοινότητα (Σύνοδο Πρυτάνεων και Προέδρων, Σύνδεσμο Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών), από Φορείς που είτε εμπλέκονται άμεσα στη λειτουργία του συστήματος διανομής (Εθνικό Δίκτυο Έρευνας και Τεχνολογίας) είτε διαθέτουν αυξημένη τεχνογνωσία στις εκδόσεις (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης) και φυσικά από τους Εκδότες. Συγκεκριμένα, προτείνεται η σύσταση των εξής δύο Επιτροπών:

- Επιτροπή Θεσμικών, Εκπαιδευτικών και Επιστημονικών Θεμάτων.
- Επιτροπή Τεχνικών και Οικονομικών Θεμάτων.

Η λειτουργία των εν λόγω Επιτροπών θα είναι εντατική, ώστε, πολύ σύντομα, να παρουσιάσει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αλλαγών και μεταρρυθμίσεων, το οποίο και θα αποτελέσει αντικείμενο ευρείας διαβούλευσης.

Τα βασικά σημεία που οι Επιτροπές οφείλουν να εξετάσουν (χωρίς να αποκλείονται και άλλα) αναλύονται στις αμέσως επόμενες παραγράφους.

A. Εισαγωγή του ηλεκτρονικού συγγράμματος ως εναλλακτικού στο έντυπο σύγγραμμα και από τους εμπορικούς Εκδότες – Υβριδικό Μοντέλο

Πέρα από την υιοθέτηση ενός ανώτατου ορίου δαπάνης (πλαφόν) σε κάποιο/-α από τα επίπεδα του υπάρχοντος συστήματος διανομής έντυπων εμπορικών συγγραμμάτων (δηλαδή ανά βιβλίο, ανά φοιτητή ανά έτος, ανά Ίδρυμα κ.λπ.), η μόνη ριζική παρέμβαση που μπορεί να μειώσει πραγματικά το συνολικό κόστος, χωρίς να διαταράξει σημαντικά (α) την πρόσβαση των φοιτητών στο αναγκαίο για τις σπουδές τους εκπαιδευτικό περιεχόμενο, (β) το επίπεδο της ακαδημαϊκής διδασκαλίας και (γ) την επιχειρηματική δραστηριότητα των Εκδοτών, είναι η υιοθέτηση της δυνατότητας επιλογής από τον φοιτητή της ηλεκτρονικής μορφής του βιβλίου που επιθυμεί, αντί της έντυπης έκδοσης. Το Υβριδικό Μοντέλο «Έντυπο-Ηλεκτρονικό» για τους τίτλους των συγγραμμάτων που επιλέγονται μπορεί να συντελέσει στη μείωση των σημερινών δαπανών, σε ποσοστό έως και 50%.

Οι τρόποι και οι τεχνολογίες για την υλοποίηση του παραπάνω μοντέλου υπάρχουν και μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο περαιτέρω μελέτης και ουσιαστικής διαβούλευσης μεταξύ της Πολιτείας, της Ακαδημαϊκής και Ερευνητικής Κοινότητας και τους εμπορικούς διαθέτες επιστημονικού υλικού (μέσω των Επιτροπών που προτάθηκαν πιο πάνω).

B. Νέο σύγχρονο σύστημα για την ουσιαστική αξιολόγηση των διανεμόμενων έντυπων συγγραμμάτων – Δημιουργία προδιαγραφών καταλληλότητας

Μελετώντας προσεκτικά τα στοιχεία του πρώτου μέρους της παρούσας μελέτης γίνονται άμεσα αντιληπτά: (α) ο χαμηλός βαθμός αξιοποίησης των συγγραμμάτων και (β) η μαξιμαλιστική διάθεση που διακατέχει όλα τα μέρη ως προς τις δυνατότητες (κυρίως οικονομικές) της ελληνικής Πολιτείας. Τα δύο αυτά αρνητικά συμπτώματα είναι αλληλένδετα και επηρεάζουν το ένα το άλλο ως εξής: Από τη μια οι Καθηγητές επιλέγουν (ή και συγγράφουν) βιβλία με πολύ ευρύτερο επιστημονικό περιεχόμενο, δηλ. υπερκαλύπτουν τις ανάγκες για τη διδασκαλία ενός εξαμηνιαίου μαθήματος, με τη λογική της ανταπόκρισης στις ανάγκες των φοιτητών για περαιτέρω εμβάθυνση στο διδασκόμενο γνωστικό αντικείμενο ή ακόμα αποβλέποντας και σε μελλοντική, μετά το πέρας των σπουδών, χρήση του από τους φοιτητές. Από την άλλη, οι φοιτητές αρκούνται στα απαραίτητα για την επιτυχή εξέταση του μαθήματος για το οποίο προορίζεται το βιβλίο, με αποτέλεσμα τον χαμηλό βαθμό αξιοποίησης των συγγραμμάτων. Την παραπάνω δυσαρμονία έρχεται να επιτείνει η παντελής έλλειψη τόσο ενός οικονομικού ορίου στο κόστος ανά διανεμόμενο σύγγραμμα (ακραία τεχνοκρατική μέθοδος), όσο και η αίσθηση που έχει δημιουργηθεί ότι το σύστημα της έντυπης διανομής είναι η ευκαιρία για τη «δημιουργία της προσωπικής βιβλιοθήκης του φοιτητή», που θα τον συνοδεύει στον εκπαιδευτικό και αργότερα και στον επαγγελματικό του βίο.

Με βάση τα προηγούμενα δεδομένα, προτείνεται η εισαγωγή ενός νέου συστήματος αξιολόγησης των συγγραμμάτων σε τρία επίπεδα:

- αξιολόγηση από τον διδάσκοντα, ο οποίος έχει και την κύρια ευθύνη της επιλογής,
- αξιολόγηση από μια ανεξάρτητη Επιτροπή (ανά επιστημονικό αντικείμενο),
- αξιολόγηση από τους φοιτητές.

Τα βασικά κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη διάρκεια της αξιολόγησης είναι τα εξής:

- Βαθμός συσχέτισης της διδασκόμενης ύλης με το περιεχόμενο των κεφαλαίων του βιβλίου.
- Κατά πόσο το βιβλίο είναι σύγχρονο και ικανοποιεί τις εκπαιδευτικές ανάγκες του γνωστικού/θεματικού αντικειμένου που πραγματεύεται¹¹.
- Κατά πόσο η διάρθρωση/δομή, η γλώσσα/έκφραση και το οπτικό (και άλλου είδους) υλικό τους είναι κατάλληλα για χρήση σε διδασκαλία ακαδημαϊκών μαθημάτων.

Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης θα πρέπει να γίνονται γνωστά και ανάλογα να εγκρίνεται (ή μη) η συμπερίληψη του συγκεκριμένου συγγράμματος στη λίστα των εγκεκριμένων συγγραμμάτων του Τμήματος, αλλιώς να αντικαθίσταται με άλλο, καταλληλότερο σύγγραμμα.

¹¹ Δεν είναι λίγα τα συγγράμματα που έχουν εκδοθεί αρκετά χρόνια πριν (ίσως και δεκαετίες), ενώ το επιστημονικό πεδίο που θεραπεύουν είναι σύγχρονο και ταχύτατα εξελισσόμενο.

Γ. Δημιουργία ενός πρακτικού Οδηγού για την ανάπτυξη συγγραμμάτων κατάλληλων για τη διδασκαλία μαθημάτων σε ΑΕΙ – Μετάβαση στο «πακέτο μελέτης – course pack»

Για την επίτευξη του εξορθολογισμού του συστήματος διανομής συγγραμμάτων είναι σημαντικός ο διαχωρισμός μεταξύ του συγγράμματος που προορίζεται για χρήση στη διδασκαλία, κατά τη διάρκεια ενός εξαμηνιαίου μαθήματος, από το σύγγραμμα που προορίζεται να καλύψει ευρύτερα ένα επιστημονικό θέμα/πεδίο και που προορίζεται, κυρίως, για εμπορική χρήση. Η ανάγκη που οδηγεί στον παραπάνω διαχωρισμό αναλύθηκε στις προηγούμενες παραγράφους. Επιπλέον, η σταδιακή αναθεώρηση της μορφής του υλικού που πρέπει να έχει στη διάθεσή του ο φοιτητής, κατά τη διάρκεια των σπουδών του, για κάθε μάθημα, πρέπει να οδηγήσει στην εισαγωγή, και στο ελληνικό Εκπαιδευτικό σύστημα, της έννοιας «πακέτο μελέτης – course pack», ευθυγραμμίζοντάς το με τις διεθνείς πρακτικές.

Για την επίτευξη της ως άνω μετάβασης είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός Οδηγού, με τις παρακάτω προδιαγραφές:

- Προδιαγραφές συγγράμματος κατάλληλου για την κάλυψη των μαθησιακών αναγκών ενός εξαμηνιαίου ακαδημαϊκού μαθήματος [έκταση και μορφή, δομή κεφαλαίου (προ-απαιτούμενη γνώση, σύνοψη, μαθησιακοί στόχοι, ασκήσεις/κριτήρια αυτο-αξιολόγησης, βιβλιογραφία / Οδηγός για περαιτέρω μελέτη, γλωσσάρια επιστημονικών όρων), σύνδεση με ενότητες διδασκαλίας κατά τη διάρκεια του εξαμήνου κ.λπ.].
- Σύνθεση «πακέτου μελέτης – course pack» με κεφάλαια από διαφορετικά συγγράμματα, υλικό από ηλεκτρονικές πηγές ελεύθερης πρόσβασης, υλικό από ηλεκτρονική τάξη μαθήματος (e-class) κ.λπ.
- Υποστηρικτική βιβλιογραφία, με απαραίτητο όρο τη διαθεσιμότητά της, ηλεκτρονικά ή σε έντυπη μορφή, στη βιβλιοθήκη του Ιδρύματος.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα συγγραμμάτων που έχουν δημιουργήσει και εκδώσει εκπαιδευτικό υλικό συμβατό με τις παραπάνω απαιτήσεις αποτελούν τα συγγράμματα της Δράσης «Κάλλιπος» και τα βιβλία που διανέμονται από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Δ. Εισαγωγή μηχανισμού για την ενθάρρυνση της επαναχρησιμοποίησης των συγγραμμάτων – Μηχανισμός Κουπονιού

Σήμερα, όπως είναι γνωστό, κάθε φοιτητής δικαιούται ένα σύγγραμμα ανά διδασκόμενο μάθημα, σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών του Τμήματος όπου φοιτά. Για να αναθεωρηθεί το υφιστάμενο καθεστώς, προτείνεται η εισαγωγή ενός μηχανισμού τύπου «κουπόνι», που θα σχετίζεται με τον συνολικό αριθμό μαθημάτων και το κόστος ανά σύγγραμμα. Η εισαγωγή του προτείνεται εφόσον συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις: (α) υπάρχει η επιλογή της πρόσβασης στην ηλεκτρονική μορφή του βιβλίου (με σαφώς χαμηλότερο κόστος), (β) έχει προηγηθεί η αξιολόγηση της καταλληλότητας των συγγραμμάτων πριν αυτά καταστούν διαθέσιμα από την υπηρεσία «Εύδοξος» ως προς τη σχέση κόστους / αξιοποιησιμότητας από τους ίδιους τους διδάσκοντες και (γ) υπάρχει αξιόπιστη εναλλακτική λύση για την κάλυψη των αναγκών των φοιτητών, είτε μέσω των Ακαδημαϊκών

Βιβλιοθηκών είτε με έναν ικανό αριθμό Συγγραμμάτων Ανοικτής Πρόσβασης. Εξάλλου, θα δρα και ως ένα μέτρο «καλής πίεσης» προς τους φοιτητές, αφού εκτιμάται ότι, με την εισαγωγή του, οι επιλογές συγγραμμάτων από τους φοιτητές θα περιορίζουν τις υψηλές δαπάνες της Πολιτείας για τα διανεμόμενα συγγράμματα.

Το συγκεκριμένο μέτρο μπορεί να υιοθετηθεί, αφού πρώτα διερευνηθεί η αποτελεσματικότητά του, εκ παραλλήλου βέβαια, τόσο με τις δύο προηγούμενες προτεινόμενες παρεμβάσεις όσο και με την περαιτέρω διάθεση συγγραμμάτων Ανοικτής Πρόσβασης. Επομένως, για την εισαγωγή του μηχανισμού του κουπονιού, πρέπει παράλληλα να υλοποιηθούν τα εξής:

- εισαγωγή του ηλεκτρονικού βιβλίου,
- αξιολόγηση της καταλληλότητας των βιβλίων από την ίδια την πηγή τους, δηλαδή τους διδάσκοντες (και σύμφωνα με το σημείο Α πιο πάνω),
- σταδιακή εφαρμογή συγκεκριμένων εκπαιδευτικών προδιαγραφών για την ανάπτυξη ακαδημαϊκών συγγραμμάτων (βλ. σημείο Β πιο πάνω),
- περαιτέρω ενίσχυση της συλλογής με συγγράμματα Ανοικτής Πρόσβασης.

Επίσης:

- συνέχιση του μηχανισμού ανταλλαγής βιβλίων μεταξύ των φοιτητών, όπως παρέχεται από την υπηρεσία «Εύδοξος»,
- ενίσχυση των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών και εμπλουτισμός τους με ικανό αριθμό αντιτύπων συγγραμμάτων, κυρίως υψηλού κόστους,
- θεσμοθέτηση ενός μηχανισμού επιβράβευσης των φοιτητών που πέτυχαν υψηλό βαθμό επαναχρησιμοποίησης ή χρήσης των ηλεκτρονικών βιβλίων, ώστε στο τέλος των σπουδών τους να μπορούν να έχουν πρόσβαση σε καταξιωμένα συγγράμματα που θα τους συνοδεύσουν κατά την επαγγελματική τους σταδιοδρομία.

4.3 Περαιτέρω δράσεις για την υποστήριξη των προτεινόμενων αλλαγών

Η δυνατότητα χρήσης του ηλεκτρονικού βιβλίου ως εναλλακτικής μορφής από τους Εκδότες που συμμετέχουν στην υπηρεσία «Εύδοξος» προϋποθέτει μια σειρά από παρεμβάσεις τόσο σε νομοθετικό επίπεδο όσο και σε τεχνικό. Συγκεκριμένα, οι προτεινόμενες Επιτροπές, μεταξύ άλλων, πρέπει να καθορίσουν/προσδιορίσουν και τις λύσεις/πολιτικές που θα υιοθετηθούν για τα εξής θέματα:

- ελάχιστες τεχνικές προδιαγραφές - συμβατότητα με συσκευές ανάγνωσης - τρόποι πρόσβασης στο περιεχόμενο – μηχανισμοί προστασίας,
- επίπεδο πώλησης συγγράμματος (ολόκληρο βιβλίο, ανά κεφάλαιο κ.λπ.),
- σχέση τιμής έντυπης – ηλεκτρονικής μορφής - Φορολογικό καθεστώς ηλεκτρονικών βιβλίων,

- μηχανισμός αποζημίωσης (ανά χρήστη, ανά μεταφόρτωση, με εφάπαξ πληρωμή κ.λπ.),
- ανάπτυξη συμπληρωματικών υπηρεσιών υποστήριξης της «εκτύπωσης κατά παραγγελία».

Επιπλέον, είναι αναγκαία η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου προγράμματος εμπλουτισμού των συλλογών των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, με στοχευμένες παρεμβάσεις, ώστε να είναι σε θέση να παρέχουν στους φοιτητές μεγάλο αριθμό αντιτύπων συγγραμμάτων (υψηλού κόστους), τα οποία θα επιστρέφονται με την επιτυχή ολοκλήρωση των υποχρεώσεων των τελευταίων (μακροχρόνιος δανεισμός).